УДК: 94(497.16)“1878/1887“
327(497.16)“1878/1887“
DOI: https://doi.org/10.18485/srpske_studije.2026.17.4
Рад примљен: 6. априла 2026.
Рад прихваћен: 20. априла 2026.

Др Вукашин Д. Дедовић
научни сарадник у пензији
v.dedovic@hotmail.com
ORCID: 0009-0002-5229-2503

ПИТАЊЕ СЕВЕРОИСТОЧНЕ ГРАНИЦЕ ЦРНЕ ГОРЕ (1878–1887)

Апстракт: Рад се бави североисточном границом Црне Горе од Берлинског конгреса 1878. године до њеног коначног утврђивања. Пажња је посвећена процесу разграничења Црне Горе и Османског царства у областима Плава, Гусиња, Шекулара, Васојевића и Мојковца, као и положају становништва у пограничним крајевима. Иако су ова питања имала значајно место у политичким односима на простору Старе Србије, у историографији су углавном разматрана фрагментарно, у оквиру ширих истраживања о политици Црне Горе према Османском царству. Рад је написан на основу архивске грађе, објављених извора, савремене црногорске штампе и литературе.

Кључне речи: Црна Гора, Османско царство, Берлински конгрес, Плав, Гусиње, разграничење, Стара Србија.

***

Комплексне политичке прилике након Берлинског конгреса (1878) приморале су Османско царство на честе административно-територијалне реорганизације пограничних области. У пролеће 1880. Порта је на простору који је до тада обухватао Новопазарски санџак[1] основала Пљеваљски санџак

1 Новопазарски санџак је званично формиран 1851. године, кад је постао један од седам санџака у ејалету Босна. У састав Новопазарског санџака ушле су казе: Нови Пазар, Нова Варош са Старим Влахом, Сјеница, Митровица, Вишеград, Трговиште и Бијело Поље са Бихором. Након почетног устројства, Санџак је 1863/1864. године значајно проширен припајањем делова Пљеваљског санџака (Пљевља, Пријепоље, Колашин) и Скадарског санџака (Гусиње са Плавом и Беране / Доњи Васојевићи). А. М. Савић, *Од ејалета и вилајета до нахије – административна подела јужних српских крајева*

(мутесарифлук). Границе новооснованог санџака обухватале су подручје у чијим су се већим местима, по одлукама Конгреса, налазили аустроугарски гарнизони (казе Пљевља, Пријепоље и Прибој) и Новопазарски санџак са центром у Сјеници (казе Сјеница, Нови Пазар, Нова Варош, Бијело Поље, Бродарево (Доњи Колашин)). Новопазарски санџак је званично престао да постоји децембра 1901. године, кад је истоимена каза припојена Приштинском санџаку, а остатак бившег санџака преименован у Сјенички.[2]

Након слома Призренске лиге у септембру 1881. године,[3] формиран је Пећки санџак (који је претходно имао статус казе у Приштинском санџаку), коме су због безбедносне нестабилности прикључене казе Трговиште (Рожаје), Беране и Гусиње, до тада административно у оквиру Новопазарског санџака.[4] Тиме је Пећки санџак обухватио Пећку, Ђаковачку, Трговишку (Рожајску), Гусињску и Беранску казу (Доње Васојевиће).[5]

Паралелно са унутрашњим османским административним променама, спољнополитички оквир безбедности диктирале су међународне одлуке. Чланом 28 Берлинског уговора битно је редуковано територијално проширење Црне Горе, предвиђено претходним Санстефанским миром, којим јој је обећавано увећање територије за чак три и по пута.[6] Црногорски добитак је ограничен на градове Никшић, Колашин, Подгорицу, Спуж, Жабљак, Бар, те Плав и Гусиње.[7] На тај начин, Црној Гори није признато право на велики део пограничних области, ослобођених током васојевићког устанка и црногорско-османског рата (1875–1878). У Горњем Полимљу граница је незнатно померена преко реке Лим, чиме је Црна Гора добила свега тринаест села (Велика, Машница, Мурина, Грачаница, Луге, Улотина, Цецуне, Трепча,

(1834–1879), Новооослобођени крајеви Србије 1833–1878–1913, ур. С. Рајић, У. Шешум, А. М. Савић, Београд, 2025, 38–39.

2 М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912),* Београд, 2009, 6–8.

3 Датуми у главном тексту су наведени по новом календару, а у напоменама онако како стоји у коришћеним изворима.

4 М. Костић, *Из историје Срба у Новопазарском санџаку после Берлинског конгреса 1878*, Гласник Скопског научног друштва 21 (1940), 96–99; М. Јагодић, *Српско-албански односи*, 6.

5 И. Косанчић, *Ново-пазарски санџак и његов етнички проблем*, Београд, 1912, 1–2; М. Ђ. Недић, *Ново-пазарски санџак. Војногеографска студија,* Ратник 2 (1910), 276–278; Ђ. Пејовић, *Политика Црне Горе у Затарју и Горњем Полимљу 1878–1912,* Титоград, 1973, 22.

6 *Međunarodni ugovori Crne Gore 1878–1918. Zbornik dokumenata sa komentarom*, prir. G. Perazić, R. Raspopović, Podgorica, 1992, 110.

7 Н. Ражнатовић, *Црна Гора на Берлинском конгресу*, Историјски записи 3–4 (1973), 332.

Мезгале, Улица, Марсенића Ријека, Ђулићи и Мимићи).[8] Имплементацију разграничења на терену требало је да изврши међународна комисија држава потписница на основу карата аустроугарског генералштаба.[9]

Иако је Цариград формално признао независност и територијално проширење Црне Горе, убрзо је отпочела перфидна дипломатско-војна опструкција спровођења међународних обавеза.[10] Намери Порте да максимално пролонгира предају територија, посебно Плава и Гусиња, погодовало је деловање албанске Призренске лиге, основане 10. јуна 1878. године. Наводно албански национални покрет, Лига је, заправо, бранила права султана као сизерена и калифе, верског вође муслимана, те је у складу са тим спречавала ширење хришћанских држава на области које је Османско царство одлукама Берлинског конгреса било приморано да уступи.[11] Док је Порта пред великим силама кашњења правдала наводно неконтролисаним отпором локалног становништва, истовремено је тајно финансирала, наоружавала и снабдевала Лигу преобученим редовним војницима (низамима) у циљу демонстрације народног незадовољства, константно одлажући примопредају Плава и Гусиња за неко повољније време.[12] Порта је вешто користила Албанце за заваравање и остваривање сопствених циљева све до пролећа 1881. године, кад је, по окончању граничног спора, потпуно укинула подршку Лиги због њених аутономистичких тежњи, које су почеле да угрожавају одбрамбену моћ Османског царства.[13]

Како до предаје Плава и Гусиња није дошло мирним путем, црногорски Врховни одред од око 4.500 бораца, под командом војводе Марка Миљанова Поповића и Тодора Миљанова Вуковића, упућен је у јесен 1879. да силом оружја запоседне додељене територије. Након заузимања караула

8 Н. Ракочевић, *Аустријски покушај продора у Полимље у 18. и 19. веку,* Токови 14 (1977), 199.

9 Ј. Вукић, *Плавско-гусињска афера и ослобођење Улциња 1880. године,* Сарајево, 1929, 8.

10 Д. Бакић, *Политика Црне Горе према Османском Царству од Берлинског конгреса до Првог балканског рата,* необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2017, 63.

11 Н. Ражнатовић, *Покушај разграничења Црне Горе и Турске 1880. године путем компензације за Плав и Гусиње,* Историјски записи, 1–2 (1973), 34; Ђ. Борозан, *Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса,* Београд, 1995, 28–30; Б. Храбак, *Призренска арбанашка лига 1878–1881*, Београд, 1998, 329; М. Јагодић, *Српско-албански односи,* 17–24.

12 Ђ. Борозан, *Велика Албанија,* 28–30; Б. Храбак, *Призренска арбанашка лига,* 329, Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, 99; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 51–52; М. Јагодић, *Српско-албански односи,* 17–24.

13 М. Јагодић, *Српско-албански односи,* 25–28.

код Пепића и Горње Ржанице, борци наведеног одреда су дубоко зашли у албанске положаје у правцу Плава. Неопрезан продор црногорског одреда довео је до жестоког сукоба у селу Новшићу почетком децембра. Локални Албанци, у чијим редовима се борио и велики број османских редовних војника (низама) преобучених у албанску ношњу, извршили су напад са бокова и са леђа и покушали опкољавање. Одреду Поповића и Вуковића стигли су у помоћ Морачани и Ровчани који су снажним јуришом разбили албански обруч и омогућили повлачење црногорских одреда у правцу Мурине.[14]

Новшићка битка је скренула пажњу међународне јавности на опасност од обнављања Источне кризе, што је подстакло велике силе, мимо Аустроугарске и Немачке, да покрену питање алтернативне територијалне компензације.[15] Италијански посланик у Цариграду гроф Корти поднео је 31. јануара 1880. пројекат о замени Плава и Гусиња за територије источно од Подгорице (пределе племена Хоти, Груде и малог дела територије Кастрата) и неколико села северно од Плава, насељена православним становништвом. То је убрзо формализовано међународним меморандумом, потписаним у Цариграду 12. априла 1880. године[16] и протоколом о размени наведених територија, договореним на конференцији представника великих сила у Цариграду 18. априла 1880. године.[17]

Гавро Вуковић у својим *Мемоарима* наводи да је овим меморандумом уговорено да се црногорско-османска граница у овом рејону повуче тако да „пресијеца Кастрате пењући се к висинама поврх Хота па се спушта у Цијевну, код села Серђи. Цијевном до села Рикавца. Од Рикавца на вис звани Планиница, обилазећи Зелетин Климентски на високи врх Голеш. Од Голеша комуналним линијама између Мурина и Пепића, комуналним линијама између Велике и Новшића, на Јечмениште, Чакор, Ваганицу, Шиповице, Јаворак, па висовима шекуларским у Лим".[18]

Османска војска је напустила своје позиције 22. априла 1881. године, тачно десет дана након потписивања меморандума, али о томе није на

14 Ј. Јовановић, *Марко Миљанов*, Цетиње, 1952, 126–127; Н. Ражнатовић, *Плавско-гусињска афера 1879. и Марко Миљанов*, Историјски записи 1–2 (1982), 62–66.

15 Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес,* Цетиње–Титоград, 1979, 188, 190–193, 196–198, 203, 213–214; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 57.

16 Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес,* 188, 190–193, 196–198, 203, 213–214, 226–227; исти, *Покушај разграничења Црне Горе,* 37–38; Г. Вуковић, *Мемоари,* том III, прир. С. Томовић, Цетиње–Београд, 1996, 365–367, 376–377; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 57–61, 74–75.

17 Н. Ражнатовић, *Покушај разграничења Црне Горе,* 50–51.

18 Г. Вуковић, *Мемоари,* 376, 377; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 74–75.

време обавестила Црну Гору. Уместо двадесет и четири сата, како је било предвиђено меморандумом, црногорској војсци је остављено само седам сати да се организује и запоседне предвиђену територију. Намера је била јасна, требало је да на положаје први стигну Албанци, којима су османске снаге оставиле значајну количину оружја и муниције. Кад су црногорски војници дошли до првих положаја, дочекани су снажном пушчаном ватром Албанаца, који су већ били запосели предвиђену границу. Поступајући по наређењу кнеза Николе Петровића да се не улази у оружане сукобе, војвода Илија Пламенац, црногорски министар војске, наредио је одступање.

Дипломатски заплет је разрешен тек након промене на челу британске владе и доласка Вилијама Гледстона. На иницијативу шефа британске дипломатије лорда Гранвила Левесон-Гауера, велике силе су упутиле Порти „идентичну и симултану" ноту, што је, упркос залагању Британије за компензацију у долини Лима, чему се успротивила Аустроугарска, резултирало потписивањем споразума у Куњи и уласком црногорске војске у Улцињ у ноћи између 26. и 27. новембра 1880. године.[19] Тако су, услед удруженог отпора Порте и Албанске лиге, подржаних од стране Аустроугарске и Немачке, Плав и Гусиње привремено остали у саставу Османског царства, док је, у замену, Црна Гора добила Улцињ са обалом до Бојане и одређену територију у залеђу.[20] Премда је европска комисија за разграничење Црне Горе и Османског царства започела рад 28. јануара 1881. године на основу мапе лорда Гранвила Левесон-Гауера од 26. јуна 1880. (према којој је извршена замена територија уступањем Улциња уместо Плава и Гусиња),[21] конкретнији рад на прецизирању црногорско-османске границе почео је тек после посете књаза Николе султану Абдулу Хамиду у Цариграду августа 1883. године.[22]

Чак ни компромис, постигнут током овог сусрета, није резултирао брзим и коначним решењем спора, што је било посебно уочљиво на плав-

19 *Глас Црногорца*, бр. 35, 30. август 1880; Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес,* 255, 256, 260–261, 280–281, 287, 293; исти, *Покушај разграничења Црне,* 50–51; Ј. Вукић, *Плавско-гусињска афера,* 92–93, 107–108; Г. Вуковић, *Мемоари,* 378–379, 383, 395, 412; Ј. Јовановић, *Историја Црне Горе,* Подгорица, 2001, 250–252; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 76–77.

20 *Глас Црногорца*, бр. 35, 30. август 1880; Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес,* 280–281, 287, 293; Ј Ј. Вукић, *Плавско-гусињска афера,* 92–93, 107–108; Г. Вуковић, *Мемоари,* 395, 412; Ј. Јовановић, *Историја Црне Горе,* 250–252.

21 Н. Ражнатовић, *Питање разграничења Црне Горе и Турске 1881–1883*, Историјски записи 3–4 (1994), 26–27.

22 *Глас Црногорца* , бр. 35, 28. август 1883; Н. Ражнатовић, *Питање разграничења*, 42–43.

ско-гусињском сектору.[23] Непосредно након поменутог састанка, у Скадру је конституисана међудржавна комисија за разграничење, која је до средине октобра исте године успела да идентификује и обележи граничну линију само на потезу од скадарског језера до Планинице.[24]

Наставак рада у рејону Плава и Гусиња био је веома сложен.[25] После дужег одлагања, црногорско-османска међудржавна комисија за разграничење састала се почетком новембра 1883. године у Андријевици, а њен рад су од самог почетка обележила дубока размимоилажења у ставовима поводом спорних топографских тачака на овом делу државне границе.

Османски делегати су настојали да део економски вредних пашњака на потезу од врха Планинице до брда Сточице, као и стратешки „доминирајући висови" изнад реке Лим, припадну Османском царству. Према њиховој аргументацији, Кнежевина Црна Гора требало је да добије искључиво села са православним становништвом уз обалу Лима, док би муслиманска села на обе речне обале, заједно са пашњацима, утринама и шумама („доминирајући висови"), остала под османским суверенитетом. Османски чланови Комисије инсистирали су и на задржавању слободног транзита путним правцима из Пећи, те од Плава долином Лима према Беранама.[26]

Насупрот томе, црногорска страна је захтевала да село Горња Ржаница, где је живело око двеста становника претежно исламске вероисповести (што је црногорска влада званично негирала) припадне Црној Гори. Ово село се у виду географског клина увлачило у црногорску територију и тиме је готово потпуно одвајало село Велику од матичне државне територије. Неспоразума је било и приликом покушаја повлачења граничне линије према Гусињу, на географској релацији имеђу Планинице и Виситора. Османски представници су ултимативно тражили повлачење границе за неколико километара од самог Гусиња, чиме би Османском царству, поред Липовице, Зелетина и Виситора, остала и планина Мојан, брдо Црна гора, као и села Јешин До, Асанац и Кути. Када је реч о селу Цецуни, које је било насељено православним становништвом, османски предлог је предвиђао да само

23 Ј. Вукић, *Плавско-гусињска афера,* 8; Н. Ражнатовић, *Питање разграничења Црне Горе*, 43; Ђ. Пејовић, *Политика Црне Горе у Затарју и Горњем Полимљу*, 131; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 52–96, 402–408.

24 Н. Ражнатовић, *Питање разграничења*, 43–44; исти, *Разграничење Црне Горе и Турске 1883–1887*, Историјски записи 2 (1995), 2; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 106.

25 Државни архив Црне Горе (=ДАЦГ), Министарство иностраних дјела (=МИД), 1883, фасц. 11, председник црногорске комисије војвода Симо Поповић – војводи Станку Радоњићу, 30. Септембар / 12. октобар 1883; Н. Ражнатовић, *Разграничење Црне Горе*, 4–10; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 108–114.

26 Н. Ражнатовић, *Питање разграничења*, 43–44.

насеље остане Црној Гори, док би све његове испаше, утрине и шуме биле реинтегрисане у састав Османског царства. Црногорска делегација је чврсто захтевала да се гранична линија повуче од Планинице директно на Сточицу, а да се затим, пратећи планинске врхове Липовице, продужи ка Виситору.[27]

Одуговлачење османских чланова комисије у процесу утврђивања граничне линије према Плаву и Гусињу уско је било повезано са разграничењем у сектору Мојковца. У Пољима Колашинским, која су одлуком Берлинског конгреса припала Кнежевини Црној Гори, још увек је било концентрисано муслиманско становништво, које је одбијало да прихвати црногорски суверенитет или да се евакуише преко Таре, због чега је на том простору успостављен специфичан облик двовлашћа. Како би што дуже одржала затечено стање, одложила повлачење границе према Мојковцу и Биоградском језеру, те пролонгирала исељавање муслиманског становништва из села Поља Колашинска, Подбишће, Штитарице и Бјелојевиће, Порта је решавање овог питања условљавала претходним уређењем границе на плавско-гусињском сектору. Учестали инциденти и оружани сукоби на нерегулисаном делу границе према Мојковцу били су главни разлог што се црногорским члановима комисије која је радила у Андријевици журило. Насупрот томе, сва места око Плава и Гусиња, која су према меморандуму била предвиђена за Црну Гору, де факто су се налазила под контролом њених држављана још од Васојевићког устанка 1875. године. Муслиманско становништво се задржало у поменутим селима и после Плавогусињске афере, односно предаје Улциња Црној Гори крајем 1880. године.[28] Ни упозорења колашинског окружног капетана Тодора Вуковића, као ни званични протести црногорског министра иностраних дела војводе Гавра Вуковића упућени Порти, нису утицали да се испоштује члан 28 Берлинског уговора, према ком би сва села на левој обали Таре, низводно од Мојковца, требало да припадну Црној Гори. Муслиманско становништво Поља Колашинских тешко је прихватало чињеницу да мора признати власт Црне Горе или се иселити, па су своје незадовољство испољавали према православном становништву, а нарочито према „усташима", односно црногорским добровољцима у рату против Османског царства 1876–1878. године који су

27 ДАЦГ, МИД 1883, фасц. 11, док. 942, Митар Бакић – С. Радоњићу, Андријевица, 6. децембар 1883; Илија Пламенац – С. Радоњићу, Андријевица, 1. и 19. децембар 1883; Музеј Цетиње (=МЦ), Приновљени рукописи (=ПР), фасц. 32, руски посланик на Цетињу Александар Јонин – руском министру иностраних дела Гирсу, Цетиње, 10. децембар 1883; А. Јонин – руском посланику у Цариграду Нелидову, Цетиње, 13. децембар 1883; *Глас Црногорца*, бр. 35, 28. август 1883; Н. Ражнатовић, *Разграничење Црне Горе*, 3–7, 9–10; *Međunarodni ugovori Crne Gore,* 206–215.

28 Н. Ражнатовић, *Разграничење Црне Горе*, 10.

после рата покушавали да се врате на своју државу. Подвргнути зулумима муслиманског становништва, „усташи" су напустили своје куће и живели по планинама или у самом Колашину. Тек у пролеће 1886. године влада на Цетињу је покренула радикалније дипломатско-војне акције у циљу решавања ове кризе. Уз одобрење кнеза Николе, ангажовани су Ровачки и Морачки батаљон како би се погранична стража ојачала и дислоцирала на обалу Таре. Овим тактичким маневром извршен је директни притисак на преостало муслиманско становништво, чиме је приморано на коначно прихватање легитимитета црногорских власти или на трајно исељавање.

Под командом сердара Мира Влаховића и командира Драгише Меденице, црногорски батаљони су кренули из села Штитарице и у ноћи између 21. и 22. марта 1886. године, те су без оружаног отпора ушли у село Подбишће. У ноћи између 23. и 24. марта исте године, после мањих сукоба, освојили су и Поља Колашинска. Губици црногорских одреда били су минимални, тројица мртвих и тројица рањених бораца. Већина локалног муслиманског становништва повукла се без борбе, осим тридесет прекотараца и десет Пољана, који су се затворили у кућама. После преговора, и њима је 25. марта омогућено да са оружјем напусте Поља. Након уласка црногорских батаљона, муслиманско становништво се иселило и из села Бјелојевића, где је црногорска војска без борби ушла 28. марта 1886. године. Овим војно-тактичким операцијама у сектору Мојковца, Кнежевина Црна Гора је коначно присајединила преостале територије које су јој на том делу границе биле предвиђене одредбама Берлинског уговора из 1878. године.[29] Убрзо потом, формирана је међудржавна комисија коју су предводили Бајо Гардашевић и Бедри-бег, са задатком да утврди границу у мојковачком сектору. Комисија је успешно завршила рад 21. априла 1886. године успостављањем црногорско-османске границе на реци Тари, баш како је било предвиђено Берлинским конгресом. Тиме је територијално питање Поља Колашинских, Подбишћа, Штитарице и Бјелојевића коначно решено у корист Кнежевине Црне Горе.

Исељавање муслимана из новодобијених крајева омогућило је да се у поједина села Пољске капетаније уселе црногорске породице. Непосредно након успостављања међудржавне границе на реци Тари 21. априла 1886. године, овај сектор је напустило око четрдесет преосталих муслиманских домаћинстава.[30] Да би избегли живот под хришћанском влашћу, емигранти су прешли нову граничну линију и населили се у суседне области које су

29 Н. Ражнатовић, *Разграничење Црне Горе*, 25; Н. Ракочевић, *Исељавање муслимана и разграничење Црне Горе и Турске у области Колашина послије Берлинског конгреса,* Историјски записи 2 (1962), 265–270.

30 Н. Ракочевић, *Исељавање муслимана,* 250–255.

остале под османском управом, превасходно у Шаховиће (данас Томашево) у Доњем Колашину, Павино Поље, као и према Бијелом Пољу.[31]

Такав је био случај са Бјелојевићима, у којима је раније живело искључиво муслиманско становништво, као и са Подбишћем и Штитарицом, где је муслимански живаљ претходно био делимично присутан.[32] Исељавање некадашњих власника земље у овим насељима имало је за последицу обрнути процес – насељавање црногорских православних породица. На напуштена имања црногорска држава је, по директном налогу са Цетиња, преко обласне и капетанијске управе, одмах почела плански да насељава православне породице из ближих и даљих брдских племена, како земља не би остала пуста.[33] У Бјелојевиће су организовано досељени искључиво припадници племена Морачана, док су Поља, Подбишће и Штитарицу населила братства из Роваца и Дробњака.[34] Додељивањем ове плодне земље у виду државних утрина и имања, Кнежевина Црна Гора је дуж десне обале Таре брзо формирала стабилан етнички, али и стратешки одбрамбени бедем према тадашњем Османском царству.[35] У овим насељима убрзо су се укоренила позната црногорска братства и презимена, која су преузела улогу нових носилаца локалне управе и одбране пограничног појаса.[36] Успостављањем нових капетанијских власти коначно је завршена суштинска интеграција мојковачког краја у државно-правни и административни поредак Кнежевине Црне Горе.[37] Међутим, успостављањем границе на реци Тари насилно су пресечени вековни сточарски путеви и заједничко коришћење катуна на Синјајевини и Бјеласици, што је изазвало деценијско

31 ДАЦГ, Министарство унутрашњих дјела (=МУД), 1886, фасц. 12, Извештај пограничног комесара и окружног начелника Баша Божовића о преласку муслиманских породица из Поља, преко реке Таре, на турску територију Доњег Колашина.

32 Н. Ракочевић, *Исељавање муслимана,* 271–274.

33 ДАЦГ, МУД, 1886, фасц. 12, Извештај капетана Милоша Бојића из маја 1886. године о стању напуштених имања у селима Штитарица и Бјелојевићи и попису затечене имовине која прелази у државно власништво.

34 Ђ. Пејовић, *Насељавање Горњег Колашина и Поља,* Подгорица, 1995, 145–152. Аутор детаљно наводи спискове досељених Морачана у Бјелојевићима и распоред ровачких и дробњачких породица у Пољима и Подбишћу.

35 М. Шћепановић, *Насељавање и подјела земље у колашинском крају*, Титоград, 1971, 84–92; исти, *Карактер и организација црногорске колонизације пограничних крајева крајем XIX вијека*, Титоград, 1982, 73.

36 Ђ. Пејовић, *Насељавање Горњег Колашина и Поља*, 145–152.

37 *Исто*, 155. О увођењу редовног пореског и административног система Кнежевине Црне Горе у Пољској капетанији током лета и јесени 1886. године.

економско исцрпљивање и трајну безбедносну нестабилност локалног становништва услед непрекидних инцидената, четарења и крађе стоке.[38]

После низа састанака међудржавне комисије за разграничење у Андријевици и Беранама, султанови ађутанти Нусрет-паша, Дервиш-паша и Риза-паша су са црногоским отправником послова у Цариграду војводом Гавром Вуковићем 21. децембра 1884. године потписали уговор о разграничењу на потезу од Планинице до Шекулара. Према слову овог споразума, гранична линија у плавско-гусињском рејону протезала се од Планинице ка брду Дрецин усов, а затим је преко Борове главе, Илијине главе, Томовог камена, Силијеве главе и Бањасте главе, избијала на врх брда Голеш. Од ове тачке граница је пратила комуналну линију до леве обале реке Лим, раздвајајући село Мурино, које је припало Црној Гори, и село Пепиће, које је остало под османским суверенитетом.

Задржавањем контроле над Горњом Ржаницом са десне стране Лима, Османско царство је оставило ово село неповољно уклињено између Машнице и Велике, као нових црногорских територија. Надаље се граница поново спушта до реке Лим, обухватајући Велику, док је село Новшиће остављено Османском царству. Преостали део граничне линије повучен је на основу јасних одлука Берлинског конгреса – преко планинских масива Чакора и Мокре, одакле се спуштао дугим потезом Шекуларске реке до Трепче, па све до Мојковца на Тари. Османски делегати су на крају пристали на неке мање уступке код Планинице и на потезу између Велике и Мокре, што је Црној Гори омогућило да задржи контролу над стратешким „доминирајућим тачкама" са обе стране реке Лим.

Изузетно споро је текао и рад рад на обележавању уговорене границе на самом терену одвијао се изузетно споро. До почетка октобра 1885. године обележена је гранична линија од Планинице до Велике, чиме је Горња Ржаница остала у саставу Османског царства. Међутим, код села Велике – које је према споразуму остало Црној Гори – ситуација се поново закомпликовала услед османских територијалних претензија према селу Бјелуха.[39]

Комисија задужена за демаркацију преосталог дела граничне линије састала се у Беранама тек средином септембра 1885. године. Међутим, османски делегати су, одступајући од претходно потписаног споразума од 21. децембра 1884. године, категорички инсистирали на томе да село Ваганица и главни пашњаци на Мокри остану под суверенитетом Порте. Прихватањем оваквог предлога, село Велика би, иако је претходним разгра-

38 Ђ. Пејовић, *Насељавање Горњег Колашина и Поља*, 158; Н. Ракочевић, *Исељавање муслимана*, 270.

39 Н. Ражнатовић, *Разграничење Црне Горе и Турске 1883–1887*, 19–21; Д. Бакић, *Политика Црне Горе,* 114–115.

ничењем званично додељено Кнежевини Црној Гори, остало територијално потпуно одсечено од остатка њене територије. Црногорски представници су одлучно одбацили ове захтеве, указујући да се споразум може постићи искључиво у оквирима већ потписаног уговора из 1884. године. Насупрот томе, османска страна је наставила да опструира преговоре непрестано испостављајући нове захтеве у вези са Великом, Шекуларом и Мокром.[40]

На даљи ток и динамику рада демаркационе комисије пресудно су утицала два узастопна оружана сукоба између локалног православног становништва и Албанаца из Ругове крајем јула 1885. године. У овим пограничним окршајима Руговци су претрпели значајне губитке, преко 30 погинулих, што је пресудно утицало на даљи ток рада комисије на разграничењу.[41]

Убрзо је постигнут споразум према ком је село Бјелуха, смештено са друге стране планинског масива Чакора, припало Османском царству, док је село Трепча, између Андријевице и Берана, интегрисано у састав Црне Горе. Овим споразумом експлицитно је регулисано и право својине и коришћења, чиме је и православном и муслиманском становништву у овом пограничном рејону гарантована слобода коришћења својих пашњака и шума са обе стране државне границе.[42]

На темељу постигнутог споразума, током прве половине августа 1887. коначно су постављени белези дуж целе до тада необележене црногорско-османске границе. Линија је трасирана од места преласка преко реке Лим код села Новшића, одакле се протезала око села Велике и преко Мокре, настављајући даље током Шекуларске реке до тачке јужно од Трепче. Одатле је ишла преко Бјеласице и Шишког језера до Мојковца, да би наставила током реке Таре, све до њеног ушћа у Пиву на Шћепан пољу. Овим је дефинитивно утврђена црногорско-османска граница на њеном североисточном сектору.[43]

40 МЦ, ПР, док. бр. 184, Кимон Емануилович Аргиропуло, руски посланик на Цетињу, руском министру иностраних дела Гирсу, Цетиње, 19/31. јул 1885.

41 Руговци су уз подршку пећког мутесарифа Али-паше Шабанагића Гусињца покушали да запоседну ливаде и пашњаке који су припадали шекуларском православном становништву, упадајући на црногорску територију. Први напад према Шекулару одбијен је уз велике губитке за нападаче, који су протерани преко планине Скробутаче. ДАЦГ, МУД, док. бр. 1010, Обласни капетан у Андријевици Јеврем Бакић – министру унутрашњих дјела Црне Горе Божу Петровићу, Андријевица, 30. јул 1885; док. бр. 1060, Ј. Бакић – Божу Петровићу, Андријевица, 21. август 1885. Руговци су неколико дана касније претрпели још један тежак пораз при покушају заплене стоке на Мокри.

42 ДАЦГ, МИД 1890, док. бр 972, Погранични комесар Б. Гардашевић – Г. Вуковићу, Андријевица, 5. јул 1890; док. бр 1180, Б. Гардашевић – Г. Вуковићу, Андријевица, 11. септембар 1890.

43 МЦ, ПР, док. бр. 11, Аргиропуло – Гирсу, Цетиње, 23. август 1887. Након демаркације границе према Црној Гори, Османско царство је извршило нову територијалну

Међутим, и разграничењем на сектору Плава и Гусиња створена је готово идентична, апсолутно нефункционална вештачка баријера, као код Мојковца. Пресецањем природних привредних веза у долини Лима, црногорска погранична села, попут Велике, претворена су у „живу рану" и изложена сталном страху од упада руговских и плаво-гусињских чета преко граничне линије, иза које је у саставу Османског царства остала Горња Ржаница.[44]

***

Сложени процеси административно-територијалне реорганизације и демаркације црногорско-османске границе након Берлинског конгреса (1878) открили су несклад између формалних обавеза Цариграда и његове тактике пролонгирања на терену. Настојећи да спречи територијалне губитке, Порта је перфидно инструментализовала, финансирала и наоружавала Призренску лигу, као параван за симулацију спонтаног отпора локалног становништва предаји Плава и Гусиња. Овај отпор, подржан убацивањем преобучених редовних војника (низама), ескалирао је у сукоб на Новшићу и довео до убиства султановог изасланика Мехмеда Али-паше, што је приморало велике силе на територијалну компензацију у Улцињу крајем 1880. године. И поред тога, плавско-гусињски сектор је остао извор трвења. Дипломатски напори војводе Гавра Вуковића и султанових ађутаната довели су 21. децембра 1884. године до успостављања договора, којим је дефинисана линија од Планинице до Шекулара. Накнадна фаза преговора у Беранама из септембра 1885. обележена је новим османским опструкцијама око разграничења код Ваганице и Мокре, што је превазиђено тек након сукоба са Руговцима у јулу 1886. године, приморавши Порту на размену Бјелухе за Трепчу. У овом раду демаскирана је тактика Цариграда који је уређење границе у Горњем Полимљу користио као инструмент за одлагање демаркације у сектору Мојковца. Вештачко одржавање двовлашћа

расподелу царинарница на подручју некадашњег Новопазарског санџака. До 1. септембра 1890. године функционисало је шест царинарница са главним седиштем у Сјеници. Услед политичких промена проистеклих из одлука Берлинског конгреса, централна царинарница је 1. септембра 1890. године премештена из Сјенице у Пљевља. Истовремено су у свим варошима на овом подручју основане испоставе са по једним чиновником и потребним бројем позорника. У исто време, османске власти су припремале затварање главне царинарнице према Црној Гори у Мојковцу, планирајући отварање нове у Беранама. Државни архив Србије (=ДАС), Министарство иностраних дела Србије (=МИДС), Политичко одељење (=ПО) 1890, док. бр. 11/9, Ђ. Радуловић – С. Грујићу, Јавор, 25. септембар 1890.

44 Б. Бабић, *Политика Црне Горе према Албанији (1878–1912),* Подгорица, 1997, 84; Д. Бакић, *Сукоби у Доњим Васојевићима августа 1912. године*, Историјски записи 1 (2023), 71–92.

у Пољима Коашинским разрешено је у марту 1886. године војном акцијом два црногорска батаљона, након чега је повучена граница на Тари. Исељавање муслиманског становништва пратила је планска колонизација породица из Мораче, Роваца и Дробњака ради стварања етничког одбрамбеног бедема и интегрције мојковачког краја. Коначно постављање граничних белега у августу 1887. године дефинитивно је заокружило североисточни сектор Кнежевине Црне Горе. Ова демаркација је створила нефункционалну вештачку баријеру, која је пресецањем вековних сточарских путева на планинама претворила села, попут Велике, у зону деценијске економске исцрпљености и безбедносне нестабилности услед непрекидних упада из Горње Ржанице и Ругове.

РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

Необјављени извори / Unpublished sources

1. Државни архив Србије (ДАС) [Državni arhiv Srbije (=DAS)]
   Министарство иностраних дела – Политичко одељење (МИД–ПО) [Ministarstvo inostranih dela – Političko odeljenje (MID–PO)]
2. Државни архив Црне Горе (=ДАЦГ) [Državni arhiv Crne Gore (=DACG)]
   Министарство иностраних дјела (=МИД) [Ministarstvo inostranih djela (=MID)]
   Посланство у Цариграду (=ПО) [Poslanstvo u Carigradu (=PO)]
   Министарство унутрашњих дјела (=МУД) [Ministarstvo unutrašnjih djela (=MUD)]
3. Музеј Цетиње (=МЦ) [Muzej Cetinje (=MC)]
   Приновљени рукописи (=ПР) [Prinovljeni rukopisi (=PR)]

Објављени извори / Published sources

1. Г. Вуковић, *Мемоари,* том III, прир. С. Томовић, Цетиње–Београд, 1996. [G. Vuković, *Memoari,* tom III, prir. S. Tomović, Cetinje–Titograd, 1996.]
2. *Međunarodni ugovori Crne Gore 1878–1918. Zbornik dokumenata sa komentarom*, prir. G. Perazić, R. Raspopović, Podgorica, 1992.

Штампа / Periodicals

1. *Глас Црногорца* (1880, 1883, 1885) [*Glas Crnogorca* (1880, 1883, 1885)]

Литература / Literature

1. Б. Бабић, *Политика Црне Горе према Албанији (1878–1912),* Подгорица, 1997. [B. Babić, *Politika Crne Gore prema Albaniji (1878–1912),* Podgorica, 1997.]

2. Д. Л. Бакић, *Политика Црне Горе према Османском Царству од Берлинског конгреса до Првог балканског рата,* необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, 2017. [D. L. Bakić, *Politika Crne Gore prema Osmanskom Carstvu od Berlinskog kongresa do Prvog balkanskog rata,* neobjavljena doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2017.]
3. Ђ. Борозан, *Велика Албанија – порijекло, идеје, пракса,* Београд, 1995. [Đ. Borozan, *Velika Albanija – porijeklo, ideje, praksa,* Beograd, 1995.]
4. Ј. Вукић, *Плавско-гусињска афера и ослобођење Улциња 1880. године,* Сарајево, 1929. [J. Vukić, *Plavsko-gusinjska afera i oslobođenje ulcinja 1880. godine,* Sarajevo, 1929.]
5. М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912),* Београд, 2009. [M. Jagodić, *Srpsko-albanski odnosi u Kosovskom vilajetu (1878–1912),* Beograd, 2009.]
6. Ј. Јовановић, *Марко Миљанов*, Цетиње, 1952. [J. Jovanović, *Marko Miljanov*, Cetinje 1952.]
7. Ј. Јовановић, *Историја Црне Горе,* Подгорица, 2001. [J. Jovanović, *Istorija Crne Gore,* Podgorica, 2001.]
8. И. Косанчић, *Ново-пазарски санџак и његов етнички проблем*, Београд, 1912. [I. Kosančić, *Novo-pazarski sandžak i njegov etnički problem,* Beograd, 1912.]
9. М. Костић, *Из историје Срба у Новопазарском санџаку после Берлинског конгреса 1878,* Гласник Скопског научног друштва 21 (1940), 93–108. [M. Kostić, *Iz istorije Srba u Novopazarskom sandžaku posle Berlinskog kongresa 1878,* Glasnik Skopskog naučnog društva 21 (1840), 93–108.]
10. М. Ђ. Недић, *Ново-пазарски санџак. Војногеографска студија,* Ратник 2 (1910), 366–398. [M. Đ. Nedić, *Novo-pazarski sandžak. Vojno-geografska studija,* Ratnik 2 (1910), 366–398.]
11. Ђ. Пејовић, *Политика Црне Горе у Затарју и Горњем Полимљу 1878–1912,* Титоград, 1973. [Đ. Pejović, *Politika Crne Gore u Zatarju i Gornjem Polimlju 1878–1912,* Titograd, 1973.]
12. Исти, *Насељавање Горњег Колашина и Поља,* Подгорица, 1995, 145–152. [Isti, *Naseljavanje Gornjeg Kolašina i Polja,* Podgorica, 1995, 145–152.]
13. Н. Ражнатовић, *Покушај разграничења Црне Горе и Турске 1880. године путем компензације за Плав и Гусиње,* Историјски записи 1–2 (1973), 33–71. [Isti, *Pokušaj razgraničenja Crne Gore i Turske 1880. godine putem kompenzacija za Plav i Gusinje,* Istorijski zapisi 1–2 (1973), 33–71.]
14. Исти, *Црна Гора на Берлинском конгресу,* Историјски записи 3–4 (1973), 321–340. [Isti, *Crna Gora na Berlinskom kongresu,* Istorijski zapisi 3-4 (1973), 321–340.]
15. Исти, *Црна Гора и Берлински конгрес,* Цетиње–Титоград, 1979. [Isti, *Crna Gora i Berlinski kongres,* Cetinje–Titograd, 1979.]

16. Исти, *Плавско-гусињска афера 1879. и Марко Миљанов*, Историјски записи 1–2 (1982), 59–70. [Isti, *Plavsko-gusinjska afera 1879. i Marko Miljanov,* Istorijski zapisi 1–2 (1982), 59–70.]
17. Исти, *Питање разграничења Црне Горе и Турске 1881–1883*, Историјски записи 3–4 (1994), 26–45. [Isti, *Pitanje razgraničenja Crne Gore i Turske 1881–1883,* Istorijski zapisi 3–4 (1994), 26–45.]
18. Исти, *Разграничење Црне Горе и Турске 1883–1887,* Историјски записи 2 (1995), 1–33. [Isti, *Razgraničenje Crne Gore i Turske 1883–1887,* Istorijski zapisi 2 (1995), 1–33.]
19. Н. Ракочевић, *Аустријски покушај продора у Полимље у 18. и 19. веку,* Токови 14 (1977), 121–130. [N. Rakočević, *Austrijski pokušaj prodora u Polimlje u XVIII i XIX veku,* Tokovi 14 (1977), 121–130.]
20. Исти, *Исељавање муслимана и разграничење Црне Горе и Турске у области Колашина послије Берлинског конгреса,* Историјски записи 2 (1962), 255–274. [Isti, *Iseljavanje muslimana i razgraničenje Crne Gore i Turske u oblasti Kolašina poslije Berlinskog kongresa*, *Istorijski zapisi* 2 (1962), 255–274.]
21. А. М. Савић, *Од ејалета и вилајета до нахије – административна подела јужних српских крајева (1834–1879),* Новоослобођени крајеви Србије 1833–1878–1913, ур. С. Рајић, У. Шешум, А. М. Савић, Београд, 2025, 27–57. [A. M. Savić, *Od ejaleta i vilajeta do nahije – administrativna podela južnih srpskih krajeva (1834–1879),* Novooslobođeni krajevi Srbije 1833–1878–1913, ur. S. Rajić, U. Šešum, A. M. Savić, Beograd, 2025, 27–57.]
22. Б. Храбак, *Призренска арбанашка лига 1878–1881*, Београд, 1998. [B. Hrabak, *Prizrenska arbanaška liga 1878–1881*, Beograd, 1998.]
23. М. Шћепановић, *Насељавање и подјела земље у колашинском крају,* Титоград, 1971. [M. Šćepanović, *Naseljavanje i podjela zemlje u kolašinskom kraju*, Titograd, 1971.]
24. Исти, *Карактер и организација црногорске колонизације пограничних крајева крајем XIX вијека*, Титоград, 1982. [Isti, *Karakter i organizacija crnogorske koonizacije pograničnih krajeva krajem XIX vijeka,* Tutograd, 1982.]

THE QUESTION OF THE NORTHEASTERN BORDER OF MONTENEGRO (1878–1887)

Summary:

The paper analyzes the complex military-political, diplomatic, and administrative processes within the borderlands between Montenegro and the Ottoman Empire following the Congress of Berlin (1878). The author sheds light on the geopolitical background of the prolonged demarcation process, focusing on the obstruction tactics deployed by the Ottoman Porte to delay territorial concessions. The research uncovers how Constantinople initially instrumentalized the Albanian League of Prizren and disguised regular soldiers (*nizams*) to prevent the handover of Plav and Gusinje, leading to the Battle of Novšiće (1879) and subsequent compensation through the cession of Ulcinj (1880). Distinct focus is placed on the demarcation treaty of December 1884 and the subsequent contentious negotiations in Berane in September 1885. The study clarifies how the Ottoman demands for Vaganica and Mokra pastures, aimed at isolating the village of Velika, were eventually overcome following armed border clashes between the local population and the Rugova Albanians in July 1885. This resulted in a compromise involving the territorial exchange of Bjeluha for Trepča and the regulation of cross-border pastoral rights. Furthermore, the study illuminates the causal link between these events and the prolonged dual-power crisis in Polja Kolašinska (Mojkovac sector), resolved in March 1886 by a Montenegrin military intervention led by Serdar Miro Vlahović and Commander Dragiša Medenica, followed by the boundary line demarcation along the Tara River executed by the Gardašević–Bedri Bey commission. The author examines the subsequent state-sponsored colonization of families from the Morača, Rovci, and Drobnjaci tribes to establish a strategic ethnic barrier, alongside the economic impacts of severing traditional pastoral routes across Sinjajevina and Bjelasica. Finally, the paper details the resolution of the demarcation drama with the installation of border markers in August 1887, while addressing the long-term security instability this dysfunctional border inflicted upon frontier villages (such as Velika). These processes are also examined in light of the concurrent Ottoman administrative reorganization through the creation of the Pljevlja, Sjenica, and Peć *sanjaks*.